

Tady
JSEM
DOMA

Co vyprávěl Franz Armbauer, aneb život obyčejného člověka na konci 19. století

Vlastimil Novák

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

**Co vyprávěl
Franz Armbauer,
aneb život obyčejného člověka
na konci 19. století**

Vlastimil Novák

Jsem Franz Armbauer, je mi 18 let a žiju na vesnici kousek od Moravské Třebové.

Bydlíme v malém stavení. Nežijeme si špatně, sice nemáme mnoho nazbyt, ale nouzi netrpíme. Náš dům má prostornou světnici s roubenými stěnami. Vchází se do ní ze síně. V rohu u vstupních dveří máme kachlový sporák. Na něm se nejen vaří, ale slouží i k vytápění místnosti. Vedle plotny z těžkých litinových plátů je nástavec se dvěma troubami. Takový, jako máme my, je jen v novějších domech. V těch starších mají ještě velké pece, do kterých se přikládalo ze síně. Vedle sporáku je ve zdi výklenek s policemi, kam ukládáme nádobí – většinou máme už moderní kovové hrnce, ale ještě některé staré keramické. U kamen je ke stropu připevněno bidlo, kam se větší šatstvo, přehazují peřiny.

V protějším koutě světnice je stůl a kolem něj lavice. Nad ním visí několik obrazů svatých a krucifix. Vedle stolu mezi okny stojí kredenc, kam dáváme hrníčky, lepší nádobí a do zásuvek různé drobnosti. Pod oknem stojí truhla, kde je uloženo oblečení a jiné věci. Největší prostor světnice zabírá tkalcovský stav. Je mezi kredencí a sporákem. Poslední volné místo zabírá postel, kde spí moji rodiče. Pod postelí je šuplík, který se na noc vytahuje, v něm nocuje můj nejmladší bratr. Dříve jsem takto spal i já, když jsem

povyrost, lehával jsem na lavici u stolu (jako teď moje mladší sestra), ale teď máme se starším bratrem vlastní postel na půdě. V zimě je tam sice trochu chladno (ráno mám často ojíňenou peřinu), ale zase tady máme soukromí. Půdu samozřejmě nemáme sami pro sebe, slouží hlavně jako úložný prostor pro všemožné náčiní, které není dennodenně potřeba, je zde i seník a místo pro uložení lnu a obilí ve velké

truhle. V podobné máme i mouku, kterou si většinou meleme sami na ručním mlýnku.

V síni je schodiště na půdu a do malého sklípku, kde máme uložené brambory, zelák a nádoby s mlékem. Vedle schodů je spíž, kde máme zásoby jídla narovnané ve štelářích a speciální skříni „špajzce“. Ze síně vede vchod přes úzkou chodbičku i do chléva. Ten je kamenný, protože jeho stěny jsou skoro pořád orosené a dřevo by se rychle zkazilo.

Uprostřed dvora máme hnojiště, chodíme si tam ulevovat i my. Naproti přes dvorek je výměnek, kde žijí rodiče mého otce. Světnici mají skoro stejnou, jen o trochu menší a nemají tam tkalcovský stav, za jejich síní není chlév, ale dřevník a kůlna. Vzadu na dvoře stojí stodola. Ta má vrata z obou stran, takže se ze dvora dostaneme přímo na naše pole.

Naše hospodářství není nikterak velké, máme jen necelých deset hektarů. Ostatně podle velikosti polností se vesničané dělí do několika skupin. My jsme chalupníci. Můj strejda, který má jen dva hektary, patří do skupiny domkářů. Když totiž můj táta převzal hospodářství po rodičích, měl jeho bratr dvě možnosti: buď odejít do města a najít si bydlení tam, nebo si postavit chalupu na našich polích. Rozhodl se pro druhou variantu, s tátou se domluvili, on mu dal dva hektary, na kterých strejda začal hospodařit a postavil si tam i domek. Je jasné, že by ho takový plácek neuživil. Výhodu má v tom, že se v mládí, když čeledínoval na statku, dostal k zedníkům, kteří tam stavěli novou sýpku, a leccos se přiučil. Chalupu si byl schopen postavit sám, uplácal si i cihly. Teď jezdí s partou na stavbu do Německa. Odjíždí hned na jaře a vrací se na podzim. Na výdělek si nemůže stěžovat, horší to má jeho manželka, která je tady půl roku sama na všechny práce doma i na poli. A to má ještě malé děti.

Na vesnici máme i sousedy, kteří jsou bohatší než my. Sedláci jsou ti, kteří mají polnosti do 50 hektarů, ti, kteří mají do 100 hektarů, si říkají statkáři. Velkostatkář je ten, který má více jak 100 ha, ale takoví v naší vesnici nejsou.

Domkáři a chalupníci jsou většinou normální lidé. Někteří sedláci si hrají na honoraci, vždycky musí mít něco lepšího než my. Třeba je u nich zvykem, že chovají koně, i když se jim to třeba nevyplatí, ale přece nebudou do potahu zapřahat krávy jako chalupníci. To domkáři si nemohou dovolit ani krávu a chovají nanejvýš kozy. Hospodář totiž může mít jen tolik zvířectva, kolik je ho schopen uživit.

Na poli pěstujeme žito, len nebo brambory, na zahradě máme zelí, cibuli nebo česnek. Máme jednu krávu, prase, několik slepic a husí. Díky tomu jídlo nemusíme skoro vůbec kupovat, ale peníze stejně potřebujeme, a tak si musíme nějak přivydělat. Táta, stejně jako před tím dědeček, doma tká plátno. Je to obvyklý způsob výděлку a dříve docela výhodný, ale teď má plátenictví velkou konkurenci v bavlně a také domácí plátno vytlačuje lacinější dovoz z Ruska.

Domácí tkadlec jednou za čtrnáct dní odváží svou práci do města, kde za ni dostane peníze. Má tu výhodu, že je svým pánem, pracuje tak dlouho, jak se mu to hodí. Vydělá si ale míň než dělníci v továrně. Proto jsem chtěl zkusit něco jiného a stejně jako mnoho dalších mých přátel jsem zkusil práci ve Steinbrecherově textilce ve Třebové. Bylo mně 15 let, když jsem byl přijat. Žádnou speciální školu jsem nepotřeboval, dostal mě na starosti jeden starší dělník, který mě vše potřebné naučil – během zaškolování jsem samozřejmě pobíral sníženou mzdu, zbytek dostával zaškolující dělník.

Práce v mechanické tkalcovně byla nepříjemná kvůli nepřetržitému velkému hluku, před kterým celou jedenáctihodinovou pracovní dobu nebylo úniku. Chtěl jsem se stát barvířem, což byla lépe placená práce. V barvírně zrovna nepřijímali. Dal jsem tedy výpověď, pracoval jsem tam něco málo přes rok, a odešel do Löw-Beerovy textilky v Brněnci. Tam dřív pracovala i moje sestra. Říkala, že práce je tam docela dobrá, ale nelíbilo se jí, že za stejnou práci dostávala menší plat než muži. A tak si raději jednoho z nich, Antona, vzala. Je také od nás, vzali se po téměř dvouleté známosti. Chodit spolu začali chvíli poté, co se vrátil z vojny. Bylo mu třicet, mojí sestře 24 let. Večer se scházeli u nás ve stodole, ale to nesměl nikdo vědět, protože kdyby se to prozradilo, byla by to ostuda pro celou rodinu. Pamatuji si, jak k nám přišel se svým tátou na námluvy, jak se oba otcové dohadovali na výši věna, z čeho novomanželé budou žít. Následující týden se pak pozval notář a před svědky se podepsala svatební smlouva, kde bylo přesně stanoveno, kolik kdo přinese do manželství. To je běžné i v našich chudých rodinách a je to skoro důležitější věc než samotný obřad. Po svatbě novomanželé odjeli ke známým do Brna, kde bylo víc pracovních příležitostí.

Jednou jsme je tam byli navštívit. To jsem tehdy poprvé jel vlakem. Trať do Brna už je docela stará, ale až teď, v poslední době, se železnice staví všude (jak psali v novinách, které si občas přečtu v hospodě). Dokonce i do Třebové už vedou koleje.

Když jsem nastoupil do brněnecké továrny, musel jsem tam i bydlet. Nejdříve jsem využíval tovární ubytovnu, což byla jedna velká místnost s palandami, kde dělníci přespávali. Někdy se stávalo, že se o jednu postel dělilo i více lidí – jeden vstával a odcházel na směnu a uvolnil místo druhému, který se ze směny vracel. Po nějaké době jsem využil nabídky kolegy z Březové, který mi nabídl podnájem u něj doma. Využil jsem toho a spokojenost byla na obou stranách – já jsem měl zase alespoň trochu domácí prostředí a kolegovi jsem trochu vylepšil jeho rodinný rozpočet. Ale stejně se mi tam moc nelíbilo, protože místním drbnám začalo vrtat hlavou, proč jedna žena žije v jednopokojovém bytě se dvěma muži. A když jsem se ještě od sestry dozvěděl, že v Löw-Beerově továrně v Brně jsou vyšší platy než u nás v Brněnci, dal jsem po necelém roce výpověď a vrátil se do Třebové.

Moc mě netěší, že jako většina ostatních dělníků často střídám zaměstnání, raději bych jako někteří vydržel padesát let na jednom místě, protože to už jsou opravdové vážení odborníci s velmi pěknými platy, ale zase nechci nechat sebou úplně zametat.

Do práce teď zase chodím z domu pěšky, jako většina ostatních. Jen můj kamarád ze sousedství si nedávno koupil kolo – roverku. To je teď novinka.

Před časem se sestra s manželem vrátila z Brna do Třebové. Najali si malý byt ve starém domě v centru města. Je to sice velmi drahé, Anton za něj dá 25 korun, skoro většinu platu, ale je lepší než v Brně. Tam měli byt v pavlačovém domě, kde bydlelo skoro sto rodin. Každý byt měl kuchyň a jeden pokoj, záchod byl společný pro celé patro. Tam také narozdíl od našeho kraje bylo noclehářství úplně běžné, takže v každém malém bytě krom manželů bydlelo i několik podnájemníků. Nájemní smlouva se podepisovala jen na tři měsíce, takže se obyvatelé museli často stěhovat, také podle toho, kde byla zrovna práce.

Na nákupy běžně chodíme k místnímu kupci, v jeho kramářství dostaneme drobné železářské zboží, potřeby do hospodářství i potraviny. Velké nákupy děláme ve Třebové v krámech místních řemeslníků, prodávajících vlastní výrobky nebo na týdenních trzích na náměstí.

Nejlepší je tam přijít hned ráno, kdy je největší výběr, ale trhy trvají až do večera. Pro některé zboží se musí obzvlášť hodně brzo, třeba už v šest ráno. Třeba mlékaři už mají v osm vyprodáno. Mléčné výrobky našťestí kupovat nemusíme, máme vlastní, ale jinak kupujeme sůl, cukr, občas kávu, zřídka maso. Když se neurodí, musíme dokupovat brambory, mouku. Někdy se nám zase něčeho urodí tolik, že na jarmark jdeme jako prodejci. To se musí jít už za tmy, abychom na náměstí byli co nejdřív a chytili dobrý flek. Nejlepší je totiž prodat hned ráno, kdy jdou na trh služky, aby nakoupily čerstvé zboží na přípravu oběda. Když něco zůstane do odpoledne, musí se to buď prodávat s velkou slevou, nebo zrovna vyhodit, protože ovdlou zeleninu už těžko někdo koupí.

Tak mě napadá: na zimu budu potřebovat nový ovčí kožich. Celá naše rodina chodí šít k jednomu krejčímu, který pracuje u nás na vesnici. Sice jeho modely nejsou úplně podle poslední módy, ale stejně důležitější než střih je materiál. Ten kožich mně musí vydržet několik desítek let. Také bude pořádně drahý, možná, že si raději zkusím vybrat nějaký u vetešníka. Jinak s oblečením si tady neděláme moc starostí: chlapi nosí košile z plátna či bavlny, které se zavazují u krku na tkaničku, mají dlouhé rukávy na koncích rovné nebo zdrhnuté do manžety. I kalhoty se v pase zavazují na tkanici, někdo nosí kalhoty široké, někdo úzké. Na vesnicích se také hodně nosí kalhoty pod koleny zúžené, aby se dobře nazouvaly do holínek. Přes košili se obvykle nosí ještě vesta na knoflíky a krátký kabát. Když je zima, nosí se dlouhý kožich a vespodu ještě podvlíkačky. Na práci muži nosí zástěru většinou tmavomodré barvy. Boty mám teď pěkné, ale jako kluk jsem i v zimě běhal naboso nebo v dřevácích anebo se nosily „čuchy“ – to se obalily nohy slámou a ovázaly hadry. Zimní boty jsem sice měl, ale nosil jsem je jen v neděli do kostela, jinak mi je rodiče schovali, abych je zbůhdarma netrhal na klouzačce – ale i naboso se dalo klouzat... Ty boty teď nosí můj bratr. Do bot nosíme onuce nebo vlněné punčochy.

Ženy nosí různé jupky s dlouhým i krátkým rukávem, přes ně se občas nosívá živůtek bez rukávů, stažený vpředu šněrováním. Sukně se nosí v pase hodně řasené,

běžně dlouhé ke kolenům, z města se sem teď dostává móda dlouhých sukni až ke kotníkům. Přes sukne se nosí zástěry s kapsami. Vespod nosí krátké kalhoty, někdy i spodničku, pod jupkou mají košilku bez rukávů, jen s širokými ramínky, která se v létě na práci běžně nosí i jako svrchní oděv. Na zimu nosí ženy podobný kožich jako muži. Starý zvyk, že vdané ženy si vlasy vždy schovávají pod šátkem, dnes již téměř nikdo nedodrжуje, ženy většinou chodí prostovlasé, jen ty starší, nebo při špatném počasí, nosí šátek. Na oblečení se používaly různé látky: plátno, cajk, haras, kartoun, kanafas a různé jiné, nově se hlavně na kalhoty používá dovozový manšestr.

V neděli půjdeme na vrabce. Masa je málo, a tak jej máme jen výjimečně. Občas vepřové z našeho čuníka, sem tam slepici nebo husu, někdy hovězí. A vrabci chutnají jako zvěřina. A když už jsem si vzpomněl na lov, na jaře se dají jíst i chrousti, kterých je všude plno. Nejběžnějším jídlem jsou brambory připravované na mnoho způsobů (všelijaké knedlíky, kaše, polévky...). Míváme hrách, různé obilné kaše, samozřejmě také chléb, z mouky se dělají i knedlíky, kterým se říká šterc, jí se polévané mlékem. Z mléka také děláme kyselou polévku, samozřejmě i tvaroh a máslo.

Snídani máme vydatnou, protože nám musí dodat sílu až do oběda: většinou je to polévka s chlebem a bramborami. Do práce si беру oběd z domu, většinou je to chleba se sádlem nebo tvarohem. Někteří spolupracovníci mají i housku, ale na vesnici tohle bílé pečivo vůbec nejíme. Večeře se obvykle odbývá jen chlebem, já večerím ohřátý oběd.

Vstáváme kolem čtvrté hodiny, je potřeba obstarat zvířectvo, pak snídáme, já odcházím do továrny, rodiče se vrhnou do práce buď doma, nebo na poli. Moji mladší sourozenci jdou do školy. Nejmenší chodí do obecné školy u nás na vsi – ta má pět tříd. Učí se tam náboženství, čtení, psaní, němčinu, počítání, přírodopis, dějepis a zeměpis, zpěv, kreslení a tělocvik. Vedle školy je i pozemek, kde se děti učí všem zahradnickým pracím, kluci pak mají ještě rukodělné práce. Mladší sestra chodí do měšťanky ve Třebové. Měšťanky jsou na tři roky a dělí se na chlapecké a dívčí. I když je škola povinná, tak někteří rodiče své děti do školy, když je moc práce na poli, neposílají. Přespolní mnohdy nechodí ani v zimě, když je moc sněhu. To nám naši rodiče ale nikdy nedovolili a museli jsme jít i za největší vánice. To nás ve třídě byla třeba i jen polovina žáků – třeba jen třicet lidí.

Když můj starší bratr vyšel měšťanku, chtěl jít na střední školu nebo někam do učení, ale to je moc drahé a rodiče si to nemohli dovolit. Já jsem po nich ani nic takového nechtěl. Kdybych ale šel na nějakou hospodářskou školu, nebo dokonce na

gymnázium, mohl jsem se stát úředníkem a mít i desetkrát vyšší plat, nárok na dovolenou a zajištěnou penzi. Takhle si o tom však můžu nechat jenom zdát.

Na pole se odchází kolem sedmé hodiny, tam se pracuje celý den, u nás si většinou zajdeme domů na oběd, protože to máme z pole jen kousek. Děti, když přijdou ze školy, jdou pást husy nebo krávy nebo jdou na trávu, našťípají třísky na topení nebo pomáhají na poli. Večer se musí ještě nakrmit zvířectvo, někdo z nás musí zajet s trakařem na louku a připravit krmení na ráno, vykydat hnůj. Pracuje se od pondělí do soboty, v sobotu je zvykem prát prádlo.

Když jsem byl malý, také jsem chodíval pást naši krávu. To se vždycky sejdou na jednu pastvu děti z celé vesnice. A zatímco se krávy pasou, děti si hrají. Pamatuji si, jak jsme si také dělali v ohníčku pečenky a ještě horké je pojídali. Jako laskominu jsme hryzali kyselý šťovík, bouchoře nezralých švestek nebo slézové koláčky.

Práce na poli je rok co rok stejná: v únoru nebo březnu začínáme smykováním, válením a vláčením, pak se seje a sází, později se řádkují brambory, v červnu na řadu přijdou sena, za chvíli potom jsou žně, pak je práce zase kolem lnu a brambor, nakonec zase všechno zorat.

Loni také změnil práci můj starší bratr. Několik let dělal čeledína u statkáře v sousední vesnici. Narozdíl ode mě neměl pevnou pracovní dobu – ta závisela na ročním období – během žní se pracovalo třeba 16 hodin denně, v zimě to bylo třeba jen pět hodin. Občas na noc docházel domů, jindy přespával na šalandě ve statku.

Výhodu měl v tom, že občas krom peněz přines i nějakou výslužku, která se dala sníst. Problém měl, když chtěl jít pracovat jinam, protože čeledínové podepisují pracovní smlouvu na rok, a během této doby ji nemůžou vypovědět. U čeledínských práce hodně záleží na tom, jak vycházíte se statkářem. Pokud jste jeho oblíbencem, můžete se stát téměř členem rodiny a žijete si velmi dobře. Můj bratr zrovna mezi jeho oblíbence nepatřil a pořád tam dělal jenom nádeničinu bez možnosti nějakého postupu.

Nyní také pracuje pro Steinbrechery, ale ne v třebovských továrnách, ale v uhelném dole v Nové Vsi. Jeho práci si vůbec neumím představit. Uhlí rube krumpáčem a lopatou v jen metr širokých štolách, to, co nakope pak tahá v dřevěných vozících ven. A stejně nakonec většina toho skončí na haldě, protože toho uhlí je tam jen malá vrstvička. To, co se dá použít, pak nakládají na vozy a koňmi odváží do Třebové. Nevím, jak tam dlouho vydrží, protože jsem u nás v továrně slyšel, že Steinbrecherové plánují dovážet ostravské uhlí po nové železnici a dolů by se pak zbavili.

Co bude dál, vůbec neplánuji. Čeká mě vojna, ze které se asi nevyvlíknou, a pak se uvidí, chtěl bych se oženit, postavit domek někde u Třebové, protože bych radši bydlel ve městě než na vesnici. Záleží ale na tom, jestli bude práce, jestli budu mít dost peněz. A také záleží na tom, co s námi zamýšlí náš císař, co nám přinese nové století...

Použité fotografie:

Fotoarchív Městského muzea Moravská Třebová

Fotoarchív Miroslava Kužílka

Fotoarchív autora textu

Co vyprávěl Franz Armbauer,
aneb život obyčejného člověka na konci 19. století
Mgr. Vlastimil Novák

**Co vyprávěl Franz Armbauer,
aneb život obyčejného člověka na konci 19. století**

Mgr. Vlastimil Novák

Region Moravskotřebovska a Jevíčska, 2012

NEPRODEJNÉ